

Zarys dziejów

21.02.2005.

Witamy Państwa w Brześciu Kujawskim, malowniczym 4,5-tysięcznym miasteczku, pod wieloma względami zupełnie wyjątkowym w prehistorii i nowożytnej historii Polski.

To tutaj, na dawnym półwyspie leżącego w granicach miasta, niegdyś wielkiego jeziora Cmentowo, wykopaliska odsłoniły pierwszą osadę kultury lendzielskiej z okresu neolitu z 50 domami trapezowatymi, znaną z archeologii światowej jako grupa brzesko - kujawska. W czasie, kiedy ponad 5000 lat temu nad Tygrysem i Eufratem cywilizacja Sumerów zakładała swoje pierwsze miasta - państwa, nasi prabrześcianie na rożatkach obecnego miasta budowali monumentalne, kamiennie - ziemne "leżące" ostrosłupy o długości na 3 metry i na 5 - 7 metrów szerokie. Takie same budowle odsłonięte nad dawnym jeziorem w sąsiednich Miechowicach. W wyniku prowadzonych od ponad 70 lat wykopalisk na terenie Gminy zinwentaryzowano łącznie 217 stanowisk archeologicznych. W pobliskim, wiekowym (pierwsza wzmianka z 1154 roku) Wieńcu odsłonięte grób z okresu kultury megalitycznej z którego pochodzi czaszka około siedemdziesięcioletniego, męskiego przedstawiciela rasy czarnej (!) Oto jak fantazyjnie kształtowały się korzenie obecnych mieszkańców Ziemi Brzeskiej.

Brześć to dawne miasto książąt i królów istniejące już w XI - XII wieku. Wzmiankowany po raz pierwszy uzyskał w 1228 roku, w 1250 roku uzyskał prawa miejskie z rąk księcia Kazimierza, syna Konrada Mazowieckiego. W historii był:

- siedzibą książąt kujawskich (od 1236 r.)
- stolicą dzielnic brzesko - kujawskiej (od 1255 r.)
- kasztelanią (od 1275 r.)
- starostwem grodowym (od 1312 r.)
- komturią krzyżacką (od 1332r.)
- stolicą województwa brzesko - kujawskiego (od 1312 r. i od 1343 r.),
- powiatem (od 1793 r.)
- gminą rządową (od 1880 r.)
- siedzibą obwody brzesko-kujawskiego pod zaborem rosyjskim.

Tu w 1260 r. urodził się, mieszkał i stąd zarządzał Księstwem Brzesko - Kujawskim najznamienitszy brześcianin, Władysław Łokietek, Zjednoczyciel i - od 1320 r. - Król Polski.

Od 1330r. Brześć był najpotężniejszą twierdzą regionu, stąd i Królowie Polski bywali tu wielokrotnie. Poza Władysławem Łokietkiem, dla którego Brześć był miastem rodzinnym i wyjątkowym, dokumenty dowodzą że w latach 1399 - 1430 Władysław Jagiełło przebywał tu 27 razy.

W dniu 19 kwietnia 1346 roku na Zamku Książęcym w Brześciu Król Polski Kazimierz Wielki nadał prawa miejskie Bydgoszczy, obecnej stolicy Województwa Kujawsko - Pomorskiego. Tu odbywano zjazdy polsko - krzyżackie (latach 1320 i 1324), zawierano pokoje (31 grudnia 1435r. w wojnie polsko - krzyżackiej) i odbywano sejmy i sejmiki z udziałem Królów (w 1436 roku Konstytucja wyznaczyła Brześć jako miejsce sejmików). Odnotowano nawet, że w 1825 roku zaszczylił miasto car Aleksander I. Królowie polski lubili miasto, i hojnie przyznawali przywileje:

- Władysław Łokietek w latach 1292, 1295 i 1297, Kazimierz Wielki w 1361 roku
- Władysław Jagiełło w 1410 roku
- Aleksander Jagiellończyk w 1504 roku
- Zygmunt August w 1556 i 1557 roku
- Stefan Batory w 1576 i 1582 roku
- Zygmunt III w 1593 i 1596 roku
- Jan III Sobieski w 1681 roku
- August II
- Stanisław August Poniatowski w 1720, 1781, 1782, 1787 i 1793 roku.

Także dzięki temu miasto znajdowało siły do podnoszenia się z ruin powodowanych przez kolejne wojny. W historii Brześć był oblegany i zdobywany wielokrotnie: w 1300 roku przez Wacława II Czeskiego, w 1327, 1329 i 1332 roku przez Krzyżaków, w 1383 roku przez Ziemowita - księcia mazowieckiego, w 1389 roku przez Zygmunta, margrabiego brandenburskiego, w 1657 i w 1699 roku przez Szwedów, w 1707 roku przez wojska Kozackie, w 1771 roku przez Konfederatów i w 1794 roku przez wojska Insurekcji Kościuszkowskiej. Złą sławą zapisały się w historii miasta pobyty wojsk saskich, litewskich, rosyjskich, pruskich i niemieckich, a także liczne pożary i zarazy.

Obecne władze administracyjne Brześcia są kontynuacją bogatych tradycji samorządowych, dokumentowanych historycznie. Niezależnie od zarządców książęcych i królewskich (m.in. w 1282 roku Kasztelan Krystyn, w 1349 roku wojewoda Albert, w 1487 roku starosta Michał z Brudzewa) wójt i rajcy miejscy Brześcia wzmiankowani są w 1317 roku, dokumenty 1328 roku wymieniają już wójta, burmistrza i radę miejską, a w 1361 roku Sąd Królewski na podstawie Konstytucji powołał w Brześciu trzy rady:

- pierwszą, jako Magistrat składający się z 8 osób
- drugą, składający się z Wójta i 6 ławników
- trzecią jako Urząd Gminy składający się z 12 osób wybieranych dożywotnio.

W 1793 roku Rada Miejska Brześcia liczyła 9 osób, w tym burmistrza, sędziego, 6 rajców i pisarza miejskiego, a magistrat zatrudniał woźnego i egzekutora.

Dawny ratusz zlokalizowany w centrum brzeskiego rynku nie przetrwał kataklizmów dziejowych, więc w latach 1833 - 1837 wg projektu Henryka Marconiego wybudowano nowy ratusz klasycystyczny, stanowiący do dziś siedzibę samorządu terytorialnego. Na imponującym portyku kolumnowym ratusza widnieje dziś najdawniejszy herb miasta, wzorowany na pieczęciach Krakowa i Poznania, z wyobrażonym murem fortecznym z 3 basztami: na środkowej baszcie tarcza z książęcym herbem Kujaw, a obok niej św. Stanisław i św. Piotr.

Od XVI wieku miasto znakowało się także herbem z wyobrażonym murem fortecznym z 3 wieżami, bez herbu książęcego i bez patronów lokalnych, a od XIX wieku - herbem z wyobrażonym numerem fortecznym z 3 basztami, z bramą z otwartymi wrotami, i z orłem bez korony pomiędzy nimi.

Najstarszy, zachowany wizerunek Brześcia pochodzi z XVII wieku. Na wykonanej 14 marca 1657 roku litografii Eryka Jonsona Dahiberga, Generalnego Kwatermistrza wojsk szwedzkich i równocześnie rysownika, widoczna jest panorama miasta obleganego przez Szwedów. W panoramie wyróżniają się mury obronne z bramami miejskimi i zwodzonym mostem, gotycki kościół farny oraz gotycki kościół i klasztor sióstr zakonnych, gotycki zamek książęcy oraz ratusz miejski.

Zawieruchy dziejowe nie pozostawiły we współczesnym Brześciu zbyt wielu zabytków materialnych, zachował się jednak unikalny w regionie, urbanistyczny układ miasta średniowiecznego.

XIV wieczne miasto założono na obronnym, tarasowym wzgórzu o zarysie litery „D” zlokalizowanym o około 10 m nad poziomem rzeki Zgłowiączki. Od północy, południa i wschodu otoczone było wałem ziemnym z fosą z wodami Zgłowiączki, oraz murami obronnymi. Wewnątrz murów rozplanowano cztery bloki zabudowy 160 m X 160 m, podzielone (nazwy obecnie) ul. Narutowicza, Reymonta i Krakowską, z przypadłymi do nich ulicami Krzyżową, Kilińskiego i Fama. Kwadrat południowo - wschodni stanowił plac rynkowy (obecnie skwer) na którym posadowiony był pierwotnie ratusz, z gotyckim kościołem farnym na południowo - wschodnim rogu i zamkiem książęcym (obecnie budynek Poczty) na rogu południowo zachodnim. W północno - zachodnim narożu, przy murach obronnych zachował się zespół klasztorny dominikanów, ale nie zachowały się bramy miejskie: Krakowska i Toruńska.